

alföld

IRODALMI, MŰVELŐDÉSI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

DEBRECEN ÜNNEPE
KISS TAMÁS
SZABÓ MAGDA ÍRÁSA

TAR SÁNDOR
NOVELLÁJA

HÉVIZI OTTÓ
ADY-TANULMÁNYA

KORFORDULÓ 2
KÖRKÉRDÉS
AZ ÚJABB IRODALOM
HELYZETTUDATÁRÓL

KRITIKÁK
DEBRECENI SZERZŐK
KÖNYVEIRŐL

VAJDA MIHÁLY
VISKY ANDRÁS
SOROZATA

NEGYVENNEGYEDIK ÉVFOLYAM 1993/9

alföld

NEGYVENNEGYEDIK ÉVFOLYAM — 1993. SZEPTEMBER

<i>Szabó Magda</i> : Violaszín (A civis város köszöntése)	3
<i>Kiss Tamás</i> : Utunk Európába és vissza	5
<i>Kovács András Ferenc</i> verse: Csokonai-rögtönzés, némileg átigazítva	9
<i>Térey János</i> versei: Termann és Dorothea, A hátországi Termann	9
<i>Bálint Péter</i> : Búvópatak (regényrészlet)	11
<i>Kun Ágota</i> versei: Agitáció havazásra, Változat (komplikált), Változat (primitív)	28
<i>Borbély Szilárd</i> versei: Én úgy szeretnék, Én annyi mind, Én azt talál, Az én a vers, Az én e vers	29
<i>Tar Sándor</i> : Egy régi hangra várva (novella)	31
korforduló 2	
<i>Csuhai István</i> : A rés és az egér	43
<i>Jakabffy Tamás</i> : A széttartó kontinensek	45
<i>Solymosi Bálint</i> : A borotvahal (<i>Aeoliscus strigatus</i>) élete	47
tanulmány	
<i>Hévizi Ottó</i> : Egy „elbölcsült” poéta hívósége	50
szemle	
<i>Mészáros Sándor</i> : Mit jelent szegénynek lenni (Tar Sándor: A te országod)	63
<i>Poszler György</i> : „Elméleti trilógia” — humanista tartalommal (Tamás Attila: Töprengések az irodalmi értékekről)	66
<i>Bertha Zoltán</i> : Görömbei András: Napjaint kisebbségi magyar irodalma	70
<i>Pomogáts Béla</i> : Egy debreceni költő arcképe (Bakó Endre kismonográfiája Kiss Tamásról)	73
<i>Imre László</i> : Fülöp László: Schöpfung Aladár	75
<i>Kiss Tamás</i> : Szép Ernő: Kispanasz	78
<i>Juhász Béla</i> : A modern poéta nehéz születése (Debreczeni Attila: Csokonai, az újrakezdések költője)	81

képek

A borítón a Nagytemplom belső fotói (I, II, III) és Debrecen címere 1560-ból (IV). Az illusztrációk 18—19. századi rajzok a városról. (A *Déri Múzeum* gyűjteményéből.)

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL

Baránszky László, Kemény István, Kovács András Ferenc—Tompai Gábor, Nagy Gáspár, Vitéz György versei
Salamon András kisregénye: *A kutyák nem felejtenek*
Tandori Dezső esszéje, *Szentkuthy Miklós* kiadatlan regényének részlete
Ágoston Zoltán, Berta Erzsébet, Bényei Tamás elméleti tanulmánya
Korforduló 2.

alföld

Irodalmi, művelődési és kritikai folyóirat

Aczél Géza főszerkesztő
Keresztury Tibor
Mészáros Sándor szerkesztők
Bertha Zoltán
Sziráki Péter munkatársak

A polgár nyomában*

„Egyszer séta közben anyuka a messzeségbe nézett, és megszólalt: — Hogy hívják azt a szép kis fehér falut? — Nem falu volt, hanem kilométerkövek. Karel elfogta a részvét anyuka iránt, hogy ennyire megromlott a szeme.

De ez a látási zavar mintha valami lényegesebbet fejezett volna ki: amit ők nagyra láttak, anyuka kicsinek, amit ők kilométerköveknek, anyuka házaknak.

Az igazsághoz híven meg kell mondanom, hogy anyukának ez a vonása nem volt egészen új. Csakhogy régebben felháborította őket. Így például egy éjszaka a szomszéd ország tankjai elfoglalták a hazájukat. Ez olyan sokk volt, olyan szörnyűség, hogy hosszú ideig senki sem tudott másra gondolni. Az invázió augusztusban történt, amikor kertjükben érett a körte. Anyuka már egy héttel azelőtt meghívta a gyógyszerész urat, hogy jöjjön el és szedjen magának belőle. De a gyógyszerész úr nem jött és nem is mentette ki magát. Anyuka ezt nem tudta megbocsátani neki, ami a beszámíthatatlanságig ingerelte Karel és Markét. Mindenki a tankokra gondol, neked meg a körte jár a fejedben, vetették anyuka szemére. Nem sokkal ezután elköltöztek, anyuka kicsinyességével a tudatukban.

Csakhogy: valóban fontosabbak a tankok a körténél? Az idő múlásával Karel egyre inkább tudatára ébredt, hogy a válasz erre a kérdésre nem olyan magától értetődő, mint ahogy mindig hitte, és titokban rokonszenvet kezdett anyuka perspektívájával, amelyben elől egy nagy körte áll, valahol messze mögötte egy tank, kicsi mint a katicabogár, amely percekben belül fölrepül és eltűnik a látóhatáron. Ah, igen, hiszen anyukának voltaképpen igaza van: a tank halandó, a körte örök.”

Vajon mit szólna Papp Zsolt, hogy barangolásait, a *Barangolásokat* olvasván Kunderának ezek a sorai jutottak az eszembe? Azt hiszem magától értetődő lenne a számára. De vajon miért gondolom ezt? Hiszen igazából nem ismertem Papp Zsoltot. Tulajdonképpen egyáltalában nem ismertem. Mire először megismerhettem volna, már nem akarhattam megismerni. S ezt is a *Barangolásokból* értettem meg. Mert, amikor ő megjelent a magyar kultúrában, én már kiszorulóban voltam belőle, s a kiszorulóknak szükségképpen csóllátásban szenvednek.

Nem érthetik meg... Nem is tudom, mit nem érthetnek meg. Megpróbálok hát utánajárni. Egy kicsit ugyanis erről is szól a *Barangolások*, a harmadik része, a „Nézd, milyen az ég”. A kommunikáció nehézségeiről (persze nemcsak politika-okozta nehézségeiről, de most éppen ez utóbbiról van szó.) Azt mondja Papp Zsolt:

„Léteznek a diktatúrák, amelyek nem tűrik a társadalmon belül a beszédet. De hát, gondoltam, a kényszerű elhallgattatás és elhallgatás korszakaiban talán nem folyik a szó? Dehogynem. Ilyenkor fordul aztán igazán elő, hogy van, aki azt mondja, amit gondol! Az egyik, mondjuk így, a megszállott türelmetlen. Ővé a hatalom. A másik — a türelmes megszállott. Ő is azt mondja, amit gondol, csak ez éppen szögesen más, mint a hatalom mondandója. Sorsuk a kiközösítés. Ek-

kor jönnek viszonylag sokan, akiknél se hatalom, se kiközösítés. Ők is mondanak valamit, azt mondják, amit mondani kell. Azt mondják, hogy rózsalugas. S eközben megpróbálják azt gondolni, ami van. Ez rózsalugas? Nem — ez siralomvölgy. Csakhát ez a helyzet nem következmények nélküli, és ezt nevezte Bibó István az alkat megzavarodásának. Az emberek erőszakot tesznek magukon, és az, amivel ezt teszik, egy idő után hihetőnek és elviselhetőnek tűnik. Önáltatás, zsákutca, kényszerpályák.”

Nos, a kiszoruló és kiszorítottak, akik talán megelőzőleg nem is mondták, hogy siralomvölgy, néha talán még azt is mondták, hogy rózsalugas — csak éppen hozzátették: azt azért vegyük észre, hogy egyelőre még nem terem rózsát, csak tövisei vannak —, akiket végül a megszállott türelmetlenek mintegy belekényszerítenek az igazságba, azok azt hiszik, hogy mindazok, akik a megszállott türelmetleneken és a türelmes (?) megszállottakon kívül egyáltalában léteznek még, azok mind hangosan rózsalugast kiabálnak. Vagy ha talán nem is hiszik ezt, akkor is belekényszerülnek egy viselkedésbe, amelynek alapján a „se hatalom, se kiközösítés” emberei kénytelenek azt hinni, hogy azt hiszik. S így lehetetlenné válik a kommunikáció. A megszállott türelmetlenek eléri, amit akarnak, a türelmes megszállottak elszigetelődnek. Így hát annak idején nem ismerhettem meg Papp Zsoltot. Az utóbbi években aztán már-már eljutottunk az ismeretségig. De igazából már nem tudtam megismerni. Több időre lett volna ehhez szükség.

Honnan tudom hát, hogy magátólértetődő lett volna számára furcsa asszociáció? Természetesen a *Barangolások*ból. A *Barangolások*ból ugyanis megismertem Papp Zsoltot. És megbarátkoztam vele. Megbarátkoztam vele, mert ő is rájött, akárcsak Karel, Marketa meg jómagam is, hogy a kérdésre: Vajon valóban fontosabbak-e a tankok a körténél, a válasz legalábbis nem olyan magától értetődő.

A tank halandó, a körte örök — ha persze, s most fordítsunk egyet a dolgon, a körülmények sokszor nem is engedik ezt belátni. Erre jött rá Zsolt barangolásai során. Persze ehhez olyan tájakon kellett barangolnia, ahol — itt-ott már ugyancsak régen, máshol csupán az elmúlt évtizedekben — az a helyzet, hogy ha a gyógyszerész úr nem jön és ki sem menti magát, akkor nem hivatkozhat holmi tankokra, melyek nem engedték, hogy a körtére gondoljon. Olyan tájakon, ahol...

„Gondunk? Az nincs — mondják nyíltan és barátságosan... — Mi gondunk lenne? Az elvárható életkor elérte a hetvenhárom évet. Embertársaink oly egészségesek, hogy megöregedve csendben elbutulnak — és nem akarnak meghalni. Gond? Az nincs. Hanem azon töprengünk néha, hogy kell-e mindez nekünk? Jó ez így nekünk?”,

vagy ahol

„úgyszólván alig találni olyan történelmi eseményt, amelynek értelmezése és értékelése megosztaná az embereket.”

De mielőtt még ezt továbbgondolnám, előrebecsátom: Ebben a könyvben nem a szerző filozófiai meg más hasonló gondolatai fontosak a számomra. Ami nem azt jelenti, hogy ezek nem fontosak — nem másolnám ide egyiküket-másikukat, ha nem lennének azok —, hanem hogy van valami, ami számomra ennél fontosabb, valami, amit talán úgy neveznék: képi gondolatok. A legutóbb idézett mondat természetesen Svájcról szól, idézet valamilyen zürichi szociológustól. De ha számomra a *Barangolások* „Svájci jegyzetei” megragadó

olvasmányává váltak, az a leírások miatt van, teszem azt a wallisi táj leírása miatt. Papp Zsolt elemvarázsolja Wallist, ahol sohasem jártam, ott állok vele együtt ebben az ember formálta tájban, élvezem és megismerem azt. Ez meg akkor persze az író teljesítménye, ami így önmagában biztosan megint nem egyedülálló, jóllehet nem kis teljesítmény. Ami Papp Zsoltnál egyedülálló, az filozófia és leírás összekapcsolása, az olyan leírások, melyekből szinte kikíváncsoznak a gondolatok. Mely utóbbiaknak aztán az a sajátossága, hogy amint kimondja őket, mindjárt belátom „igazságukat”: Papp Zsoltnak nem kell érvelnie mellettük. Megláttat az olvasóval egy világot, belehelyezi az olvasót egy világba, ahol a gondolatok magától értetődővé lesznek. Talán ezért is olyan nehéz írni e szép és okos könyvről.

Sok minden izgatta Pap Zsoltot. Ifjúkorában szeretete volna magáévá tenni az egész világot.

„Nem hagyhat sz magad mögött egyetlen csukott ajtót, egyetlen be nem vett várat, gondoltam akkor, a fiatalok vállalásaival. Am a bevenni való dolgok egyre csak szaporodtak. Egy napon a maulbronn kolostor keregőjében találtam magam, és nekikeseredve bámultam a mennyezet kőbordáit, melyek mélybarnaságukkal és kicsattanó, robbanó éleikkel Caspar David Friedrich torlódó jégtábláira emlékeztettek. Feltettem a kérdést. Mármint mit is hoznak ezek a belső kőbordák? Hatsüveges keresztboltozatot? Netán csillagboltozatot? Nehogy lazítsál, mondtam magamnak. Felemelt mutatójával.”

S tovább:

„Közben fejtsd meg a benedek-rendiektől főzött fenséges likőr titkát. ... Nem hagyhat sz ki egyetlen vonatkozó várossziluettet sem! ... A német lovagrend történetével hogyan állsz?”

S mindezen közben persze:

„Nem hagyhat sz magad mögött egyetlen be nem vett bolyhos, tűzpiros pulóvert sem, mondta a hang.”

Mire megérett, tudomásul vette, ha bele is törődött, hogy ez lehetetlen:

„...akkor még nem éreztél, hogy is éreztél volna, Gundelsheim és Hornberg fokán, hogy az idővel hogyan csúszik ki a kezeid közül a világ, hogyan veszíti el lassan ráaggatott, csalóka értelmét, és hogyan kezd lassan visszaváltozni önmagává.”

De hogy ifjú korában mindent át- és bevenni akart — borvidéket, szerzetesrációt, boltozattörténetet, Hölderlint, várossziluettet, lovagvárat, Sartre-t, Mosel-partot, Neckar-partot, Rajna-vidéket, Pfalz rejtélyes történelmi szerepeit — talán hozzájárult ahhoz, hogy később képes legyen feleletet adni az egyre inkább gondjának centrumába kerülő kérdésre: Miért nem adatott meg nekünk e Duna-tájon, hogy részesedjünk a „mindennapos fényűzéssé oldódott szellem”-ben? Miért kell nekünk ehelyett újabb és újabb forszírozott elveket követnünk, eszmék nevében buzgóságos célokat kergetnünk?

„Úgy érzem, itt (megint Wallis) nincsenek forszírozottabb elvek. Vagy ötszáz éve. Nincsenek buzgóságos célok. Nincsenek eszmék, melyekhez eljutva élethossziglan kalodába zárhatjuk az elmét. Itt valamilyen szellem van, az is mindennapos fényűzéssé oldódva.”

S a „Svájci jegyzetek” után a „Barangolások” arról szól (arról szól? Persze nem arról szól, talán arról is szól), hogy nincsen erre felelet, nemhogy egyszerű, még összetettebb sem. Hogy ha talán a „fényűzéssé oldott szellem” meg „forszírozottabb elvek”, „buzgóságos célok” s az „elmét élethossziglan kalodába

záró eszmék” tán szembe is állíthatók egymással, ezen az alapon a világot sematikusan kettéosztani nem lehet. A világ sokféle. Már maga az a Svájc is, amelyről a jegyzetek szólnak, az is nagyon sokféle.

„Mi a közös? Az, hogy valamennyien tudják, hogy hasonló intézmények között élnek, és ezek biztosítják különbözőségüket. Nem a nyelv, nem a vallás, nem a karakter teremt közösséget. Nem a zászlóhit — hanem az alkotmányhit.”

S mennyire különbözök aztán a Svájcon kívül bebarangolt világok! Mind-egyiket önmagában és önmagáért megérteni — ez az amit nagyon jól tudott Papp Zsolt, ha szinte mindig, ellenállhatatlanul elő is tört belőle az „És nálunk miért nem? Nekünk meg miért nem sikerül?” Zsoltnál mindig inkább halkan fájdalmas, mintsem vadul önmarcangoló kérdése. Pontosan tudja, hogy erre nincsen igazán felelet, márcsak azért sem, mert amúgy sem lehetne egyszerre Svájcnak, Finnországnak, Spanyolországnak és Németországnak lenni. S azért sem, mert még az sem olyan bizonyos, hogy tulajdonképpen kell-e az nekünk, amit irigyelünk. Mert hiszen minden csak nem egyoldalú az a kép, amelyet Papp Zsolt a bebarangolt tájakról megfest. Svájc:

„Arányok vannak. Olvasztótégely nincs.”

Meg:

„Istenem, Basel. Basel annak a Svájcnak a leggazdagabb városa, ahol a legalacsonyabb kantonszintű évi átlagjövedelem is magasabb Európa bármely országának évi átlagjövedelménél. Baselben a minap indult egy népi iniciatíva, aztán népszavazás, hogy az évi kétszázezer frankos — svájci frankos — keresetű városi tanácsosoknál vegyék le a fizetést évi százezer frankra. A népszavazás elbukott. A többség azt mondta: a mi előjáróink megérdemlik és hadd kapják az évi kétszázezer frankot. Nettó. Ami — mondom én — iszonyú pénz. Ami — hadd meséljem — Pest környékén úgy történt, hogy alig harmincéves, frissen kinevezett gyárigazgatónének, miután nyereségessé tette a céget, és mindenkinek megugrott a keresete, a vállalati tanács megszavazott havi huszonötezer forint bért. Nettó. Száztíz feljelentés következett a város és a megye bizottságain. Hogy a fiatalasszonykurva, korrupt, képzetlen és karrierista. Pedig csak arról volt szó, hogy a fizetés — az az iszonyú soknak tűnő pénz — bizonyult elviselhetetlennek.”

Csakhogynemcsak ez Svájc.

„Valamitől félnek a mi országunkban, írja a filozófus (Hans Saner bazeli filozófusról van szó.) A túlszocializáltak, írja, rettegnek az alulszocializáltaktól. Az aszociálisoktól. 'Csak' ennyi. A jóléti komfort minden eltérésben rendzavarást lát.

Érdekes illusztráció ehhez Bern belvárosának szibbasztó egyformasága. A mértanian avított pietizmus. Minden ház középszer. Itt nem tűrnek megugrást. Igen — ahogy a francia svájci Rougemont írta —, ennek az országnak az alulról felfelé építkező társadalmát hozta, hogy se a társadalomban, se a politikában nem tűrtek meg soha senki kiugrót maguk fölött. Itt nem lehetett Führerré lenni. Ami nagyszerű. Ám ez egyben a középszer hegemoniája.”

Vagy Finnország: Amit fentebb a „gondtalan országról” idéztem, az Finnországról szólt. Idill. S ha már ők is felvetették:

„Jó-e ez így nekünk? Nekünk, a finn embernek?” nekünk, magyar értelmiségnek muszáj elgondolkoznunk azon, hogy vajon jó lenne-e az nekünk — úgy?

„Nos, itt lehet súlyos meggazdagodás — folytatja rokonom —, ám ha lutheránus, akkor nem látszik. Nem látszhat. Puritán lakás, közönséges Mercedes,

fenyő az ablakban. Egy polgár. Öt százalékuknak ha van két autója. A fele-harmada megtehetné. Nem teszi, és nem is érdekli.

Polgár? — mondom. — Mitől polgár?

Attól, hogy egy valamit szabad csinálnia és mutogatnia. Gyerekeket. Ez jelzi, hogy otthonát szerető, mértéktudó, közösségben gondolkodó ember az illető.

De hát álljunk meg — mondom. — Polgár. Az a polgár, aki nem hivatkozik, nem mutatja, mi je van, spórol, visszafogott, ápolja kis közösségeit és gyereket csinál? (No most, gondolom, kiugratjuk Max Weber szellemét.)

Hát nem? — mondja rokonom. — Mérték, egyensúly, visszafogottság. Az arányok tudása és megtartása. Te ezt most középszerűségnek mondanád...

Papp Zsolt pontosan lát. Azt látja pontosan, hogy akár szeretnénk ezt a lutheránus polgárt, a bibói „múgonddal alkotót” — de hiszen Bibó is nagyon protestáns volt — látni magunk körül, ahelyett, hogy a magamutogató, a maga alig-valamijével is hivatkozó... kit is? másfajta polgárt?, a tömegembert? lát-nánk, akár viszolygunk az előbbi középszerűségtől, s vele szemben akár az utóbbit is tudomásul vesszük, ez nem választás kérdése. Itt különféle tradíciókról van szó. Amelyeket nem is olyan könnyű megmagyarázni. Nálunk

„...talán az volt a bökkenő, hogy a protestáns energiák javát elvitte az örökös proteszt. Anon coronat. Nálunk örökösen a politikába, a függetlenség akarásába fordult át az új hit.”

Csak hogy a finnek története sem volt éppen diadalmenet: svédek, oroszok. Nincs magyarázat. De talán nem is kell.

Még ott sem hiszem, hogy Papp Zsolt mintákat keresett volna, ahol egy ország látszatra hasonló problémákkal küzdött, s küzd is még talán, mint néhány esztendővel később mi most. Spanyolországi útijegyzetei 1987 tavaszán íródtak. Ki gondolt itt még akkor rendszerváltásra? Lehet, hogy talán éppen Papp Zsolt? Mindenesetre egy olyan világot ír le, amely számos tekintetben nagyon hasonlít a mai Magyarországra.

„Gonzalés ... nyomja a nadrágszíjpolitikát, a reprivatizálást, a nem nyereségesek leéptését és a technológiai korszerűsödést. Eközben az aktív lakosság 21 százaléka — közel hárommillió ember — munkanélküli. Ennek több mint kétszeresét tartják emellett szegénynek.”

És ami a múltat illeti: persze radikálisan más, mondjuk talán úgy, hogy nagyobb szabású (?) a történelem, mégis a mienkéhez hasonló hosszú „leszállóággal”:

„Ortegával szólva a hanyatlás évszázadai..., 1898-ban a nagygyarmatvesztő háború, aztán a politikai kása, elvetélt köztársaságok, diadalmas puccsok. Fáradás, hanyatlás? Lehet, hogy ennek desperációs varázsa fog meg ma..., el kellene olvasni a teljes Don Quijótét, hogy nyomába járjunk annak a búsképű lovagból kiáradó szomorúságnak, miszerint a dolgokat, az ideákat csinálni és hajtani kell, bár minden győzelem vereséggé válik, és át kellene venni Bálint György írásait, ki ... valami 'mély elhanyagoltságot' érzett a levegőben..., és töprengeni kezdett a 'soledad'-on, az országon eluralkodott 'elhagyatottság', kiegyensúlyozatlanság és céltalanság érzésén'...”

Am mindezek után, illetve mindezek ellenére valami egészen más a hangulat az akkori jelenben, mint ma minálunk. S mintha Zsolt megsejtette volna, hogy két év múlva már mi is hasonló problémákkal küszködünk majd, csak hogy összehasonlíthatatlanul rosszabb hangulatban, mint a spanyolok 1987-ben.

„...pikáns a kombináció: tömeges szegénység, mégis elfogadjuk a rendszert — mert demokratikus” „...az elegáns gőg ma is megvan, ám... az elhagyatottságnak, kiegyensúlyozatlanságnak és céltalanságérzésnek alighanem vége. Hogyan lett vége? Hogyan keveredtek ki — tíz? harminc? hatvan év alatt? — a középkor óta tartó 'folyamatos hanyatlásukból'?”

Papp Zsolt lelkesen írja le, hogyan alkották meg Suárez alatt az új alkotmányt. Mintha azt is megsejtette volna, hogy nálunk csak toldozni-foldozni fognak, s nem jön majd létre az alapvetőeket tekintve az a minimális konszenzus, amely nélkül nincsen egészséges politikai élet és közhangulat?

„Olyan szöveget — statútumot — alakítottak ki közös dolgaik szabályozására, amellyel mindenki (persze képviselői útján) egyetértett. Figyelemre méltó lépés a partikularizmusok leküzdésére, a nemzeti egység megteremtésére. A társadalmi együttélés keretfeltételeit — benne munkaadó és munkavállaló viszonya, a közérdek és magánérdek kapcsolódása, a kisebbségek helyzete, az emberi jogok, a tulajdonproblémák — közmegegyezéssel hozták létre.”

És végül Németország, mely ugyancsak kínál kézenfekvő párhuzamot. Hiszen gazdasági sikerei, kirobbanó ipari dinamizmusa ellenére Németország a második világháború végéig társadalmi-politikai tekintetben ugyancsak közép-európai ország volt, megáldva a későnjövők fusztrációival:

„Tönnies, Simmel vagy Heidegger, hogy a legrobosztusabbat ne is mondjam, a német toposz, a német másság — a személyességet áhító német másság — felől vonta nagyító alá a piac, a pénz, a nagyváros, az intellektualizmus modern világát, és azt személytelennek, hidegnek, idegennek, atomizálónak, blazírttá és szenvedélytelenévé tevőnek, vagyis nem németnek találták, mintha csak néhány kitűnő tehetségű magyar író írását olvasták volna 1990-ből. Ez azonban nem valószínű; inkább valószínű, hogy a későnjövők szoronganak, és szeretnének visszatérni oda ahonnan jöttek. ...Thomas Mann a művész és a polgár másféleségeként írta le, ami a századforduló előtt már elég kontúrosan kirajzolódott, mint a német kultúra és az angolszász civilizáció ellentéte. Vélve, mint a nációk mássága és ellentéte. Nos, az élenjárók és a későn érkezők eltérését a németek nárcisztikusan normává feszítették, mígnem a második világháború elvesztése és a következő negyven év egyszerűen bezúzta a minőségmániájával tüntető Kulturt, és legitimálta a profitmotívumtól vezérelt mennyiségi racionalitást.”

(Persze ez csak az ország — szerencsénkre sokkal nagyobbik — nyugati felére áll.)

Hogy a dolog ennél azért bonyolultabb, az magából a *Barangolásokból* is kiderül. Bonyolultabb, mert igaz ugyan, hogy az így kurzívan és németül nagybetűvel írott *Kultur* (de ami kultúránk, és a tőlünk keletebbre fekvők kultúrája is) ellentéte a civilizációnak — mélyebb és alapvetőbb, nemcsak valami olyan üres, felszínes — azért a civilizáció világában jelen van egyfajta kultúra, a szó eredeti, művelés, megművelés értelmében —, ami nemhogy nem ellentéte a civilizációnak, hanem együttjár vele. Egy világnak, polgári világnak (?) mint olyannak a kultúrája, nem pedig a polgárosulni nem képes világ a világtól elkülönülő *Kulturbürgertum*é. Mert hát mi másról szólnak a következő sorok, ha nem kultúráról:

„Messzebről s zavart alázattal nézzük a kaput. A részvétlenségnek vége, igen. Állást kell foglalni. Az esztétikai realitás tapasztalása az etikai realitás átgondolására készítet. Ez a kapu ítélet. A szükségmegoldásoknak vége. Az ember érzi, hogy a jó és a rossz különbségtevése innen fakad, innen, ahol kiderül, hogy

most már nem lehet soha alább adni. Valamihez most már mindig tartani kell magunkat. Különben nem érdemes. Végképp nem érdemes.”

Vagy:

„Ascona kanyarjának parti házsorán elfog az érzés. Lényegileg és jobbra már nem tehetően hozza az emberi környezet ember alkotta gyönyörűsége sokféleségének példátlan egymásba épülését, egymásba ivódását. Az egymással funkcionális kapcsolatban nem levő dolgok e tájbéli mélységes megfelelését. Itt a különbségek összekötnek, mert beivódtak, gondolom.”

A mélység kultúrája, ami elválaszt? Kiemel, megkülönböztet? Egy nem polgárosult világban a kultúra emberének nárcisztikusan szárnyaló utópiái.

„A teljes függőségből a teljes függetlenség eszméletlenségeit vágó utópiák. Minden, csak nem az életet alakítani tudó — a játékszabályokat előállítani tudó — ember előállítás. A demokrácia végső soron a játékszabályok uralma a nyers erőszak felett. Így hát ez a térség, Lukácsot idézve, nem maradt felszínes. Csak éppen maradt. Mindig, minden a régiiben”.

Mert

„A fiatal Lukács György: létünk magaslatain nem lehet élni. Egyéb megoldás?”

A kidolgozottság kultúrája, a demokrácia kultúrája, a polgár kultúrája. Csakhogy az kicsinyes, középszerű, nem is tűri a nagyságot. Svájci vagy éppen finn.

„Rougemont azt mondja, hogy a svájciak, akik otthon maradtak, sose lettek nemzetközi nagysággá. ... Ezzel szemben elgondolkodtató, hogy akik elhagyták az országot, nagyot alkottak. A világ legnagyobb templomát, a római Szent Péter-bazilikát a Tessin kantonból való Marderna és Fontano építette. ... Egy másik svájci — Le Corbusier — Indiában fővárost épített. ... Svájc szülötte Rousseau, Burkhardt vagy Saussure, de hát ők sem odahaza alkottak. S ha hazájukban nagyokká is lettek néhányan — Jung, Ramuz, Karl Barth —, akkorra már régen ismertek voltak azon kívül. Lehetsz helyi nagyság egy kantonban, vagy kiemelkedő személyiség az országhatáron kívül, akiről viszont a kantonban nem tud senki. Svájc — írja némileg keseregve Rougemont — a teljes bizalmatlanságot testesíti meg a kiemelkedő nagyság iránt. Súlyos következményekkel. Mert amennyire pozitívum Svájc politikai egalitarianizmusa — ami itt egy Führert lehetetlenné tenné —, annyira fájó következményekkel járt ez a művészet, a kultúra területén. ... A svájciak úgy akartak különbözőek maradni, hogy közben mindenkit egyformának akartak látni.”

Kultur vagy a mindennapok kultúrája. Zsolt — azt hiszem — fájó félszívvel ugyan de — az utóbbira szavazna. Ahogyan jómagam is. A Thomas Mann-i, a bibói polgárra — hogy én is Lukácsal szóljak, a fiatal Lukácsal — a „mesteremberi becsületességre” — a „fenséges ember” kultúrájával szemben. A kérdés csak az, hogy van-e ez még? Vagy már csak a lugánói erkélyek őrzik emlékét? Mindegy, hiszen

„a lét kontingens. ... ami van, az másként is lehetséges.”

S különben is: Mi az alternatíva? Tudjuk. Hogy marad minden a régiiben. Hogy nem is igyekszünk megtanulni: „A tank halandó, a körte örök.”

VAJDA MIHÁLY